

«Det var Darwin som først hevdet ... »

Del 2: Om nedstamning fra apeliknende vesener

Av Jostein Andreassen

«Det var Darwin som først hevdet at mennesket stammer fra menneskeliknende apearter. Han påstod at denne evolusjonen hadde funnet sted i Afrika.» (Hernes et al: 1998, s.207)

Slik stod det å lese i min sønns biologibok for Den videregående skolen, som jeg hadde tatt en liten titt i. Det var en stor, flott bok. En av de 6 forfatterne var professor Nils Chr. Stenseth, kjent for å stå på barrikadene for evolusjonsteorien i vårt land. Jeg syntes det var merkelig at også han ville være med å utbre denne meget alminnelige misforståelsen. Veien derfra og til det å undersøke saken nærmere, var ikke lang. Og her er resultatet, som i tillegg er ment å fungere som en liten historisk oversikt over emnet!

Linnè 1735:

«Linne inndelte også planter og dyr i høyere enheter etter slektskap. Og hvordan Linne plasserte mennesket var en sensasjon. Homo sapiens ble plassert sammen med apene i gruppen Primates - de fremste [herredyrene]. Dette var første gang mennesket ble plassert i dyreriket siden Aristoteles, dvs. med et tidsspenn på hele 2000 år. Linne plasserte ikke mennesket i dyreriket fordi han hadde radikale ideer om evolusjon, som man på denne tiden var begynt å debattere. Han godtok fullt ut tidens religiøse skapelsesberetning med uforanderlige arter. Men med sin skarpe sans for likheter og forskjeller hos planter og dyr, kunne han ikke unngå å se den store likhet mellom aper og mennesker

som også Aristoteles hadde lagt merke til. Likheten tvang ham som systematiker til å koble mennesket til dyreriket.» (Elgmork 1999, 189; jfr. Hessen 2000, 87ff.) Linnè kom med sin første utgave av «Systema Naturae» i 1735. Denne antas å ha inspirert den franske naturforskeren G. L. L. De Buffon (1707-88) til å spekulere over menneskets opprinnelse og utviklingen av den menneskelige moral i bind 2 og 3 av sin «Histoire Naturelle». I sin 10. utgave fra 1758 behandler Linne mennesket grundigere, og det kommer inn under Primates sammen med de store menneskeaper. I bøkene «Menniskans Cousiner» og «Antropomorpha», som ble utgitt i 1759 og 1760, tar den svenske naturvitenskapsmannen opp menneskelignende fantasifigurer som sirener (havfruer) etc., noe hans elev Hoppus i høy grad spant videre på. Da Linne ble kritisert for å ha plassert apene i samme orden som mennesket, skal han ha svart: «Vis mig èn eneste slægtskarakter, som kan adskille aber fra mennesker. Jeg selv kender helt sikkert ingen (...) måske med undtagelse af hjørnetenderne.» (Bonde et al 1987, II, s.289)

Bonnet 1744:

I sin bok «Scala Naturae» (1744) plasserer den sveitsiske zoolog Charles Bonnet (1720-93) «L`Homme» (mennesket) øverst på en stige som begynner med «finere materialer», ild, luft, vann og en mengde annet som hører til naturriket før han kommer til forskjellige dyr. På trinnet under mennesket er orangutang og ape, med orangutangen som «overgangsform». (Bonde et al: I, 1985, s336; II s.292)

Lamarck 1809:

Den første systematiske og omfattende evolusjonsteori, som også innbefattet mennesket, ble framsatt i 1809 av den franske zoolog Jean-Baptiste Lamarck (1744-1829). Lamarck konstruerte et evolusjonstre fra mikroorganismer til

mennesket med greiner som viste slektskapsforhold og utvikling. Når det gjaldt menneskets opprinnelse, mente Lamarck at vi hadde utviklet oss fra en slags ape som ved skogens tilbakegang trakk ned på bakken, fikk oppreist gange og et sosialt liv med evne til å tale.» (Elgmork, 1999, s.191)

«Lamarck foreslo i sin «Philosophie Zoologique» fra 1809 en egentlig evolusjonær abeteori. Den gikk ut på, at den mest perfekte race av aber, formodentlig ikke så ulig chimpansen (Lamarck kendte ikke gorillaen, mens orangutanen var mindre perfekt) ble tvunget ned fra trærne og derfor utviklet oppreist, tobenet gang med to frie hender. Behovet for bedre kommunikasjon steg, hvorfor taleorganer og sprog utviklet og derefter også de intellektuelle ferdigheter, der skulle til for at bli jordens herskere.» (Bonde et al: 1985, II, 294; Lamarck 1809, s.349-57)

Huxley 1858:

«I 1858, da London Zoo mottok dens første preparerte gorilla i en tønne, tilføyde Huxley en ny forelesning til sitt Royal Institution-kurs. Ikke så mye en forelesning, forresten, «Menneskets særegne karakterer» var en bredside som skulle vise seg å bli avgjørende i Darwin-debatten. Bak ham var bilder og hjerner, med mennesker plassert på en vanærende måte ved siden av gorillaer og bavianer. Idet han så på dem, gjorde han sin provoserende ærklæring, som snart etter ble berømt:

«Nå er jeg helt sikker på at dersom vi hadde hatt disse tre skapningene til sammenlikning som fossiler eller preparert i sprit, måtte vi uten fordommer innrømme at det er mye mindre avstand - som dyr betraktet - mellom gorillaen og mennesket enn mellom gorillaen og bavianen.» Dette var et slags «svar på tiltale» til verdens fremste anatom på den tiden, Richard Owen, som året før hadde sagt at «mennesket er fjernere fra sjimpansen enn en ape fra nebbdyret.» Owen ble siden Darwins fremste opposent. (Desmond 1994, 241) - «Så sent som i 1849 ble gorillaen kjent i Europa, og denne storvokste menneskeapen gav næring til spekulasjonene om at mennesker var et resultat av evolusjonen. På et møte våren 1858 hadde Huxley korrekt hevdet at det evolusjonsmessige slektskapet mellom mennesket og gorillaen var om-

trent like nært som mellom gorillaen og bavianen.» (Hylland Eriksen 1998, 59) Vi tar også med disse vurderingene fra samme: «I dag er det kjent at mennesker og sjimpanser (...) deler særdeles mye av sitt arvestoff. Dette fellesgodset sannsynliggjør at våre respektive stamfedre skilte lag for mellom fire og fem millioner år siden. For stikk i strid med en utbredt misforståelse av darwinismen, er det absurd å hevde at menneskets forfedre var sjimpanser og gorillaer. Ikke bare mennesker, men også andre arter er i forandring, og gorillaene kan på sin måte være like forskjellige fra våre felles stamfedre som vi er. Det betyr ikke at alle spørsmål om forholdet mellom menneske og natur er besvart, og enda mindre at mennesket har forstått seg selv som åndsvesen fullt ut. Ingen kan være i tvil om at de faktiske forskjellene mellom mennesker og sjimpanser er større enn de genetiske forskjellene ser ut til å tilsa. Man skal faktisk vite ganske lite om mennesket for å tro at det kan finnes et enkelt svar.» (Hylland Eriksen 1999, s.17 - foredrag i P2-akademiet 14.3. 1998)

Huxley 1863:

I sin bok «Evidence as to Man`s Place in Nature» (1863) presenterer «Darwins bulldog», Thomas H. Huxley, allerede på første ark, motsatt til tittelbladet, en liten «tegniserie» av den moderne sorten, som vi vanligvis oppfatter som «veien fra gibbonen til mennesket». Vi ser hvordan skikkelsene blir mer opprette og «fullkomne» etter hvert. Oversikten heter «Skeletons of the Gibbon, Orang, Chimpanzee, Gorilla, Man.» Det må være første gang i historien en slik oversikt er laget. Jeg har i hvert fall ikke funnet noen eldre. Innholdsfortegnelsen understreker formålet med boken: Å vise det nære slektskapet mellom de menneskelignende aper og mennesket selv:

«I. - On the Natural History of The Man-Like Apes.

II. - On The Relations of Man to the Lower Animals.

III. - On Some Fossil Remains of Man.»

I 2. kapittel blir alle mulige anatomiske særegenheter mellom de menneskelignende apene og mennesket selv sammenliknet og illustrert: Hofter, skaller, tannsett, hender, hjerner, bare for å nevne noen eksempler. Og slik trekker Huxley konklusjonen:

«Altså, hvilket organsystem vi enn studerer, sammenlikningen av tilpasningen i ape-serien leder til ett og samme resultat - at de strukturelle forskjeller mellom mennesket og gorillen og sjimpansen er ikke så store som de som skiller gorillaen fra de laverestående apene. (...) De strukturelle forskjellene mellom mennesket og de menneskeliknende apene rettferdiggjør absolutt at det utgjør en egen atskilt familie, men, siden det skiller seg mindre fra dem enn de selv gjør fra familier i den samme orden, kan det ikke rettferdiggjøre at det atskilles i en egen orden. Og slik blir den skarpsindige forutseenhet til den systematiske zoologiens store lovgiver, Linne, rettferdiggjort, og et århundre med anatomisk forskning bringer oss tilbake til hans konklusjon, at mennesket er medlem av den samme orden som aper og lemurer. (...) Vi blir fortalt av de som har autoritet i disse ting, (...) at troen på enhet i opprinnelsen til mennesket og dyr («brutes») medfører en brutalisering og degradering av mennesket. (...) De vil huske, at når en sammenlikner det siviliserte mennesket med dyreverdenen, oppleves det som en reisende i Alpene: Han ser fjellene heve seg inn i skyene og kan knapt skjelne hvor de dype skyggefulle skrentene og rødaktige toppene ender, og hvor himmelens skyer begynner. Den reisende vil bli fylt med ærefrykt og sikkert kunne bli unnskyldt, dersom han til å begynne med nekter å tro geologen, som forteller ham at disse fantastiske fjellmassene i grunnen er bare stivnet mudder fra gamle sjøer eller kjølnet slagg av underjordiske smelteovner - av samme stoff som den mest dagligdagse leire, men reist opp av indre krefter til en stolt og tilsynelatende utilgjengelig herlighet. Men geologen har rett; og en skylder å lytte til hans undervisning, og i stedet for å dempe vår respekt og vår undring, vil dette for lekmannen stimulere til intellektuell opphøyethet og en ren estetisk intuisjon. Og etter at forbitrelse og fordommer har dødd ut, vil det samme resultatet komme fram i naturalistenes undervisning når de omtaler den levende verdens store Alper og Andesfjell: Mennesket. Vår ærefrykt for menneskets adelsstand vil ikke bli redusert av kunnskapen om at mennesket er, hva substans og struktur angår, ett med udyrene, for det alene eier det fantastiske donasjon av intelligent og fornuftig tale, hvorved det, i andre delen av dets eksistens, gradvis

tatt opp i seg og organisert erfaring som nesten var tapt ved opphøret av individuelt liv som hos andre dyr; så nå står det oppreist som på en fjelltopp, høyt over sine lavere medskapningers nivå, og forvandlet til en reflektert person fra sin simple natur, og overalt være en stråle fra den uendelige sannhetskilden.» (Huxley, 1863, s.123 - 132; egen oversettelse) Huxley gjentar mye av det samme i sin samling «Man's Place in Nature and Other Essays», London 1906, hvor flere av hans artikler og foredrag så langt tilbake som til 1850-årene er kommet med.

Lyell 1863:

I sin bok «The Antiquity of Man» (1863) er Darwins gode venn og verdens fremste geolog på den tiden, Charles Lyell, meget forsiktig med å komme med konklusjoner om evolusjonsteorien. Dette var Darwin meget skuffet over: «Først vil jeg dog gi fra mig noget, som jeg kun siger høist ugiærne, nemlig, at det har været mig en uhyre skuffelse, at De ikke har taget parti og sagt åbent, hvad De mener om arternes oprindelse. Jeg vilde ha været fornøiet, om De modigen havde sagt, at arterne ikke er blit særskilt skabte; De kunde gjerne ha fremsat såmeget tvil, De lystede om, hvorvidt af-artningen og det naturlige udvalg er tilstrækkelige forklarings-grunde.» (F. Darwin 1888-89, III, s.15; brev fra Darwin til Lyell 6.3. 1863.)

I et brev til forleggeren John Murray 29.4. 1869 jubler Darwin over Wallaces nylig utkomne store artikkel i «Quarterly Review», der han bekjentgjør at den store Lyell endelig bekjenner seg til utviklingslæren, og han skriver at «det er mig en stor triumf, at en sådan artikkel kommer i «Quarterly»; b[iskopen] af O[xford Wilberforce] og Owen kommer til å skjære tenner.»

Det heter i artikkelen: «Vitenskabens historie kjender neppe noget sidestykke til den åndelige ungdomsfriskhed i en høi alder, Sir Charles [Lyell] har lagt for dagen ved således at opgive meninger, han sålænge har forsvaret med kraft; dersom vi husker den store forsigtighed i forening med brændende sannhedskjærlighed, der udmærker alt, hvad vor forfatter har skrevet, forstår vi let, at han ikke har gåt på en så stor forandring uden lang og ængstelig overveelse, og at hans ændrede meninger må støtte sig til argumenter af overvældende styrke. Om ikke

af anden grund fortjener Hr. Darwins teori enhver alvorlig sandhedssøgers respekt og opmærksomhed, fordi Sir Charles Lyell har kne-sat den i sin tiende udgave.» (F. Darwin 1888-89, III, s.132f.) Boken det gjelder, heter «Principles of Geology», som kom første gang i tre bind tidlig på 1830-tallet, og som ble en slags bibel for Darwin under reisen med «Beagle». I tidligere utgaver hadde Lyell gått sterkt i rette med Lamarcks teori om evolusjon: «Et helt avsnitt var ofret på at tilbakevise Lamarcks teori» og: «Nej, siger Lyell, arter er konstante i al den tids, de eksisterer.» (Bonde et al I, 329; s.246.)

Wallace 1864:

«I 1864 var Wallace opptatt av menneskets utvikling og fremkastet den ide at menneskets fysiske utvikling gikk forut for den mentale utviklingen, og at denne prosessen hadde funnet sted i Afrika. Uheldigvis mistet han senere interessen for disse ideene da han ble opptatt av spiritismen.» (Semb-Johansson 1981, VI, s.137) «Det er interessant at Wallace - mannen som sammen med Darwin forstod hvordan evolusjonen hadde foregått - selv tok avstand fra at menneskets adferd og sosiale institusjoner kunne betraktes som resultat av en evolusjonær prosess. Wallace aksepterte, selvfølgelig, at en biologisk evolusjon hadde frembrakt alle eksisterende arter; spesielt mente han at menneskets anatomi kunne betraktes som et resultat av en evolusjon ved det naturlige utvalg. Men menneskets følelsesliv og sosiale adferd og institusjoner måtte - ifølge en artikkel han skrev i 1864 - være et resultat av en «høyere intelligens» inngripen; det måtte være en Gud.» (Stenseth 1984, 211) I parentes bemerket kan vi opplyse at Darwin i sin bok «The Descent of Man» (1871) nevner Wallaces navn hele 112 ganger, Huxley bare 19. (Barret et al 1987, s.1057f. og 472f.)

Den artikkelen om mennesket Wallace ble kjent for på denne tiden, stod i «Anthropological Review» i mars 1864. En annen - «The Origin of Human Races deduced from the Theory of Natural Selection» - kom i mai samme år og sted. Darwin skryter av disse i «The Descent of Man» (1871). Det kan forresten opplyses at han samme sted nevner Wallaces navn hele 112 ganger, Huxley bare 19. (Barret et al 1987, s.1057f. og 472f.)

Häckel 1866:

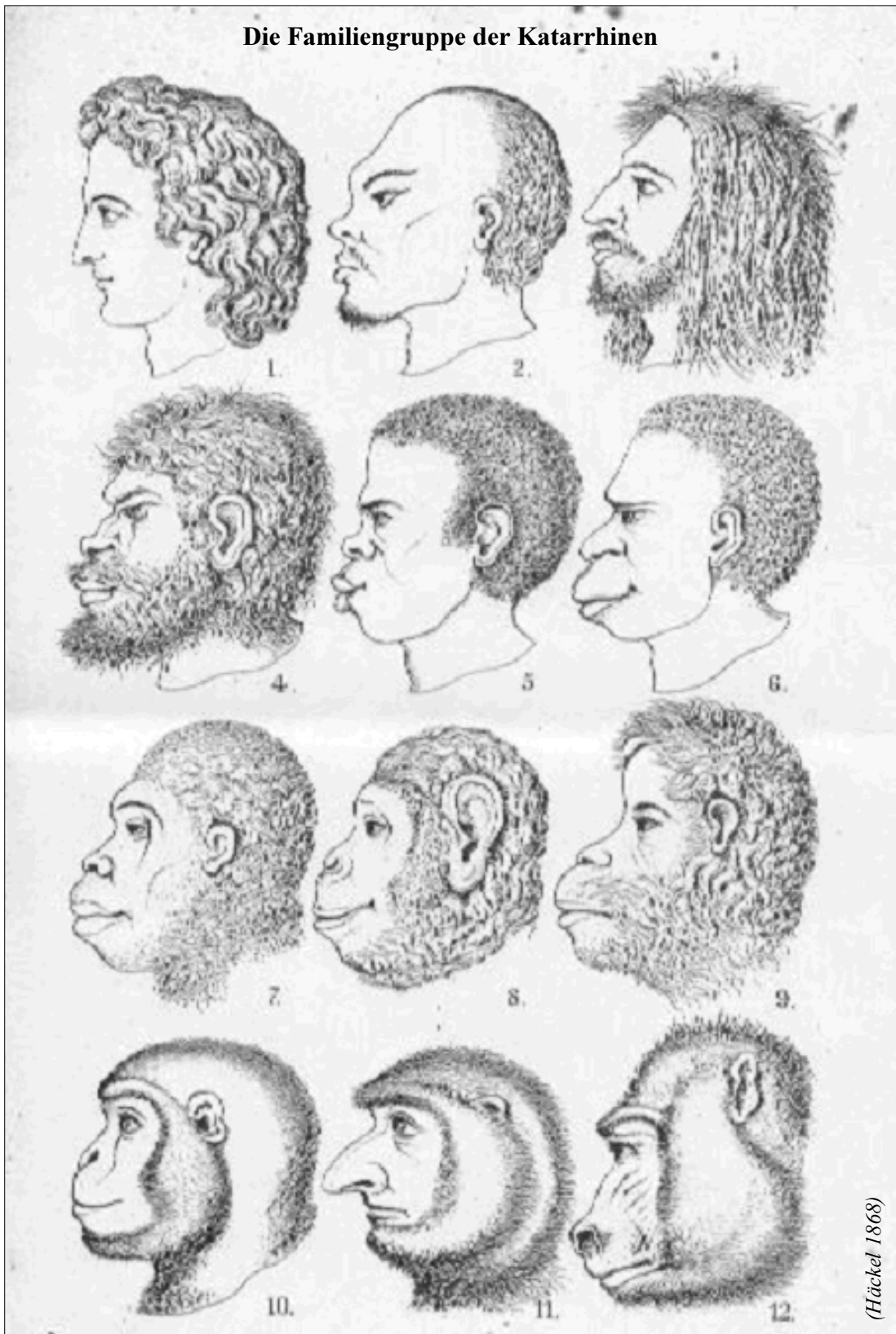
På side CLI i «Generelle Morphologie» kommer et «Anhang zur systematischen Einleitung in die Entwicklungsgeschichte: Der Stammbaum des Menschen.» Her går Häckel på med tysk grundighet og levner ingen tvil om hva han mener om menneskets opprinnelse: «Mennesket er uten tvil oppstått fra den gamle verdens Smalneser (Catarrhinen), og det kan ikke bli avdelt fra de ekte apers underorden i systematikken.» (Häckel, 1866, CLIV) På side 425ff. Kommer et avsnitt om «Die Stellung des Menschen in der Natur». Her heter det at «På samme måte har mennesket utviklet seg fra apene, som disse har utviklet seg fra lavere pattedyr.» (Häckel 1866, s.431) På slutten av boka fins en mengde «Stammbaum» som understreker dette, f.eks. Tafel VII, VIII - «Stammbaum der Säugetiere mit Inbegriff des Menschen»

Häckel 1868:

I sin bok «Natürliche Schöpfungsgeschichte» (1868) fortsetter Häckel sin meget grundige omtale av menneskets opprinnelse. For å understreke dette, har han som Huxley 5 år tidligere en illustrasjon på siden vis a vis tittelsiden - «Die Familiegruppe der Katarrhinen» - dvs. Smalnesene. Her er det profiler av 12 «dyr» fra «Mandrill-Bavian, Nasenaffe, Gibbon, Orang, Chimpanse, Tasmanier (tydeligvis her fremstilt som en slags «overgangsform» mellom aper og mennesker), Afroneger, Australneger, Feuerländer (Ildlender), Chinese, Indogermane). En omfattende forklaring på illustrasjonen fins på side 555. På sidene 486 - 522 kommer så «Ursprung und Stammbaum des Menschen»:

«For menneskets avstamning følger av dette den uendelig viktige slutning, og også er av den største betydning for menneskenes utbredelse på jordoverflaten, at mennesket har utviklet seg fra Smalnesene.» (Häckel, 1868, s.495f.) Samme forfatter ble viden kjent for sin «biogenetiske grunnlov», som han ikke minst brukte i en storstilt, velorganisert ateistisk propaganda. Darwin skrev til ham, takket for boka og sa: «Deres kapitler om dyrerikets slektsskapsforhold og opprinnelse synes jeg er beundringsverdige og fulle av originale tanker. Men deres dristighet får meg til å skjelve.» (Økland, 1951, s.169.)

Die Familiengruppe der Katarrhinen

(Häckel 1868)

Darwin 1838 (1960):

«I sin arroganse tror mennesket om seg selv at det er et stort verk, verdig en mellomstilling mellom mennesket og gud; det er mer ydmykt, og mye sannere, tror jeg, å betrakte det som skapt fra dyrene.» [«Man in his arrogance thinks himself a great work, worthy the interposition of a deity, more humble & I believe true to consider him created from animals.»] (Barrett ed.: 1987, s.300; Notebook C, s.196-197, 1838; ble imidlertid først publisert av Gavin de Beer i 1960; egen oversettelse.)

Darwin 22.12.1857:

«De spør, om jeg kommer til å drøfte spørsmålet «mennesket». Jeg tror, jeg vil undgå alt, som vedrører det punkt, da fordommene her er så store; men jeg indrømmer fuldstændig, at det er det største og interessanteste problem, en naturforsker kan stille sig. Mit værk, som jeg nu har arbeidet mer eller mindre på i 20 år, kommer ikke til å avgjøre eller endelig bestemme noget, men jeg håber, det vil bidrage til en løsning ved en mængde kjendsgjerninger, det indeholder, og som alle peger i en bestemt retning.» (Brev til Wallace i: F. Darwin 1888-89, II, s.128f.)

Darwin 28.3.1859:

I et brev til sin venn, Charlars Lyell, ber Darwin om et råd om hvordan han skal berolige Lyells forlegger John Murray i London. Saken gjelder utgivelsen av Darwins nye bok og hva som egentlig står i den. «Vet han i det hele tatt hva boken handler om?» spør Darwin. I et «PS» skriver Darwin: «Vil du gi meg et råd for hvordan jeg skal fortelle Murray at min bok ikke er mer uortodoks enn emnet gjør uunngåelig. At jeg ikke diskuterer menneskets opprinnelse. At jeg ikke bringer inn noen diskusjoner om 1. Mosebok o.l., bare gir fakta, og trekker slike konklusjoner fra dem, som jeg synes er korrekte. - Eller bør jeg heller si *ingenting* til Murray, og anta at han ikke kan motsi all denne uortodoksien, som i virkeligheten ikke er mer enn i noen geologisk avhandling, som går voldsomt imot 1. Mosebok.» (Darwin i brev av 28.3.1859; Burkhardt et al: 1991, s.269f.)

Leifchild 15.11.1859:

Før «Artenes opprinnelse ble publisert, ble den

svært kritisk anmeldt allerede den 15.11. i «Athenaeum» av forfatteren John A. Leifchild. Han trekker slutninger av det som står i boka, og skriver bl.a.: «If a monkey has become a man - what may not a man become?» (Peckham 1959, s.16)

Diskusjonen på velkjente Oxford-møtet 30.6. 1860 i «The British Association for the Advancement of Science» understreker at Leifchilds poeng fortsatt var svært vanskelig å svelge for mange: Biskopen på stedet, Samuel Wilberforce, skal ha spurt Thomas H. Huxley: «Is it on his grandfather's or his grandmother's side that the ape ancestry comes in? (Brent 1981, 439f.; Desmond 1994, 279; jfr. F. Darwin 1887, 320ff.; Hylland Eriksen 1998, 84f.) «Som et resultat av alt oppstyret, var populærpressen i 1861 full av artikler om gorillaen, og naturligvis om likheten mellom den store apen og mennesket. «Darwins teori ville miste halve sin offentlige interesse dersom den ikke kulminerte i doktrinen om menneskets opprinnelse», heter det i «Literary Churchman» på slutten av 1860. (Ellegard, 1990, 294) I de følgende årene kom det ut en hel rekke verk som tok for seg menneskets opprinnelse mer eller mindre grundig: «Early History of Mankind» (1865; Tylor), «Prehistoric Times» og «Origin of Sivilisation» (1865 og 1870; Lubbock, «Primeval man» (1869; Duke of Argyll) og «Contributions» (Wallace; 1870). Det kom også ut bøker på denne tiden som mer gikk på å forsvare slavehandelen, og som derfor fremhevet det nære slektskapet mellom aper og *negre*. Et eksempel på dette er J. C Nott og G. R. Gliddon» Menneskehetens typer» (1854), hvor det nederst er på en side er en tegning av ansiktet til en gorilla i profil og med øynene vendt mot leseren, mens det øverst er det samme av en «neger» fra Algerie og en fra Sahara! De to biologene gikk aktivt inn for slaveriet med den begrunnelse at det var det mest humane tilværelse for en slik laverestående art. I boka «Jordens opprinnelige racer» (1868) av de samme forfatterne, vises et hode og en skalle i profil av en sjimpanse, en neger og en vakker, hvit «gud» - Apollo. I sitt store anatomiske verk «Dyreriket» fra 1817 bemerker den berømte franske naturforskeren Georges Cuvier (1769-1832) f.eks. om «negerracen», at dennes fremspringende lavere ansiktsdel og tykke lepper «indlysende nok tilnærmer denne race til

abestammen: de horder, hvoraf denne race består, er alltid forblevet i den mest absolutte tilstand af barbari.» (Bonde et al 1987, II, 392ff.)

Ovennevnte Wilberforce inviterte den kjente tory-politikeren Benjamin Disraeli til å foredra i Sheldonian Theatre i Oxford hvor han kom med følgende ærklæring: «The question is this - Is man an ape or an angel? My Lord, I am on the side of the angels!» (Bowler 1990, 177)

Darwin 24.11. 1859:

I «Artenes opprinnelse» leter man forgjeves etter en forklaring på menneskets opprinnelse. Vi finner bare en enkel setning om dette som er lite opplysende: «Det vil bli kastet lys over menneskets opprinnelse og dets forhistorie.» (Elgmork 1999, 194f.; Darwin 24.11. 1859 (1998), 354). I 6. Utgave, 1872 ble det rettet til «Det vil kaste meget lys over menneskets opprinnelse og dets forhistorie.» (Darwin 1872 (1990), 463. [«Light will be thrown on the origin of man and his history»] vrs. [«Much light will be thrown on the origin of man and his history»] (Peckham 1959, 757.) Men, som vi kan forstå - «Boka førte øyeblikkelig til en intens debatt om menneskets avstamning.» (Elgmork i Stenseth et al 1984, 196) I denne artikkelen får vi også vite at mennesket har mange av de samme blodtypene som menneskeapene. «Vellykket blodoverføring har vært foretatt begge veier mellom sjimpanse og menneske; men langtidsvirkningen av slike overføringer er foreløpig ikke helt klarlagt.» Kromosomtallet hos menneske er 46, hos sjimpanse og gorilla 48: «Dette gjør det overveiende sannsynlig at en kryssing er mulig mellom mennesket og sjimpanse eller gorilla. Slike forsøk er ennå ikke offisielt blitt gjennomført, da det tårner seg opp store etiske problemer ved at en slik skapning blir frambrakt», heter det hos Elgmork. «Da C. Darwin i 1859 offentliggjorde sin berømte bok «Artenes opprinnelse» hadde han med vilje forsøkt å unngå å si klart fra hva han mente om menneskenes opprinnelse. Han ville derved forsøke å minske den mer følelsesmessige motstand mot sitt arbeid. Men det hjalp ikke. Alle som angrep hans arbeid, trakk for så vidt den helt riktige slutning: Hadde Darwin rett måtte det bety at menneskene stammer fra apene!» (Heinz 1966, 8)

Darwin 1871:

«I mange År havde jeg samlet Noter om Menneskeslægtens Afstamning eller Oprindelse, uden at have til Hensigt at offentliggjøre noget om dette Emne; tværtimod var jeg meget snarere bestemt på ikke at gøre det, da jeg tænkte, at jeg derved blot vilde vække endnu flere Fordomme imod min Teori. Jeg syntes, det var tilstrækkeligt, at jeg i den første Udgave af min «Arternes Oprindelse» havde sagt, at dette Værk, «vilde kaste Lys over Menneskets Oprindelse og Historie»; thi derved havde jeg jo sagt, at Mennesket må sættes i Klasse med andre organiske Væsener, når man skal drage en almindelig Slutning om den Måde, hvorpå hans Fremtræden på Jorden er gået for sig. (...)

I dette Værk skal vi altså undersøge, for det første, hvorvidt Mennesket, ligesom enhver anden Art, nedstammer fra en eller anden Form, der tidligere har eksisteret; for det andet, paa hvilken Måde han har udviklet sig, og for det tredje, hvad Værd Forskjellighederne mellem de såkaldte Menneskeracer har. (...)

Dette Værk indeholder næppe nogen ny original Kendsgerning, Mennesket vedkommende, men da de Slutninger, jeg kom til, efter at have gjort et let Udkast, syntes mig interessante, saa tænkte jeg mig, at de også kunde interessere andre. (...) Den Sætning, at Mennesket tilligemed andre Arter nedstammer fra en eller anden gammel, lavere og nu uddødd Form, er paa ingen Måde ny. Lamarck kom for længe siden til denne Slutning, som for nylig er bleven hævdet af forskjellige fremragende Naturforskere og Filosofer, f. Eks. Wallace, Huxley, Lyell, Vogt, Lubbock, Büchner, Rolle o. fl. *) og særlig Hæckel. Denne sidste Naturforsker har foruden i sit store Værk «Generelle Morphologie»

*) Da de først nævnte Forfatteres Værker er så vel bekendte, behøver jeg ikke at anføre Titlerne; men da de sidstes er mindre kendte i England, nævner jeg dem: Dr. L. Büchner: «Sechs Vorlesungen über die Darwinsche Theorie», 2. Auflage 1868. Dr. F. Rolle: «Der Mensch im Lichte der Darwinsche Lehre», 1865. Jeg skal ikke forsøge på at give henvisninger til alle de Forfattere, der har set Spørgsmålet på samme Måde. Sådanne er G. Canestrini (...). Endvidere Dr. Barrago Francesco, som (1869) har udgivet et Værk, der har Titlen: «Mennesket skapt i Guds Bilde er også skapt i Billedet af en Abe.»

(1866) for nylig (1868 og 2den Udgave 1870) udgivet sin «Natürliche Schöpfungsgeschichte», i hvilken han giver en fyldig Fremstilling af Menneskets Afstamning. Dersom det nævnte Værk var udkommet, før mit sidste Udkast var bleven skrevet, vilde jeg rimeligvis aldrig have fuldført det. Næsten alle de Slutninger, jeg er kommen til, finder jeg bekræftede hos denne Naturforsker, hvis Kundskaper på mange Punkter er langt fyldigere end mine. (...)

Det kan derfor næppe være nogen Tvivl om, at jo Mennesket er et Skud af den gamle Verdens Abestamme og at han, når vi ser Sagen fra et genealogisk Synspunkt, må henføres til den smalnæsede Afdeling. (...)

Det er derfor sandsynligt, at Afrika tidligere beboedes af de nu uddødde Aber, der var nær beslegtede med Gorillaen og Chimpansen, og da disse to Arter nu er Menneskets nærmeste Slægtninge, er der noget større Sandsynlighed for, at vore gamle Forfædre levede på det afrikanske Fastland, end andet Steds. (...)

Den Hovedslutning, vi er kommen til i dette Værk, nemlig den, at Mennesket nedstammer fra en eller anden lavt organiseret Form, vil, det gør mig ondt, være meget ubehagelig for mange. Men der kan næppe være Tvivl om, at vi nedstammer fra Barbarer - («But there can hardly be a doubt that we are descended from barbarians»). Den Forbauselse, der greb mig, første Gang jeg saa en Flok Ildændere, på en vild og vildsom Kyst, skal jeg aldrig glemme; thi den Tanke slog mig straks, at sådan så vore Forfædre ud. Disse Mennesker var aldeles nøgne, over-smurte med Maling, deres lange Hår var sammenfiltret, Fråden stod dem om Munden af Ophidselse, og deres Udtryk var vildt, opskræmmet og mistroisk. De kunde næsten ingenting gøre med deres Hoved eller Hænder og levede ligesom vilde Dyr af, hvad de kunde få fat på; de havde ingen Regering og var aldeles ubarmhjertige overfor enhver, der ikke hørte til deres egen lille Stamme. (...)

Jeg for min Part vil lige så gerne nedstamme fra den modige lille Abe, som trodsede sin frygtede Fiende for at frelse sin Vogters Liv; eller fra den gamle Bavian, som løb ned ad Bjergene og førte sin unge Kammerat i Triumf bort mellem en Skare av forbausede Hunde - som fra en vild, der glæder sig ved at pine sine Fiender, som bruger blodige Ofre, dræber sine Børn uden

Samvittighedsnag, behandler sin Koner som Trælle, intet kender til Anstændighed og plages af den forskrækkeligste Overtro.

Mennesket er virkelig undskyldt, dersom det føler sig stolt ved at være steget, skønt ikke ved egne Anstrængelser, op til det aller øverste Trin af den organiske Række; og den Tanke at være steget således i Stedet for oprindelig at være bleven stillet der, må indgyde ham Håb om en endnu højere Bestemmelse i en fjern Fremtid. Men vi har her ikke med vore Forhåbninger eller vor Frygt at gøre, kund med Sandheden, så vidt vor Fornuft tillader os at skelne. Jeg har givet de bedste Beviser, jeg kunde, og vi må, synes det mig, indrømme, at Mennesket med alle hans ædle Egenskaber, med hans Sympati, som kan vækkes for det aller laveste, for hans Velvilje, som strækker sig ikke til hans medmennesker, men også til den laveste levende Skabning, med hans guddommelige Forstand, som har trængt ind i Solsystemets Bevægelser og Sammensætning - med alle disse høje Evner må vi indrømme, at Mennesket dog i sin legemlige Skikkelse bærer det uudslettelige Mærke af sin lave Herkomst.»

(Darwin 1871, hentet fra den danske oversættelses andre udgave 1909, s. I-III, og s. 158-161; 328f. [bokas sluttord]; den er ikke oversatt til norsk; første danske udgave kom i 1874) Forøvrig bemerkes følgende: I Darwins tobindsverk handler 250 sider om menneskets opprinnelse og 578 sider om seksuell seleksjon, jfr. Hylland Eriksen 1999, s.16.

Vi tar også med disse tankevekkende ordene av Elgmork:

«Menneskets opprinnelse er et av de mest fundamentale spørsmål menneskene kan stille seg», heter det allerede i første setning i boka «Aper - mennesker. Slektskap og utvikling», skrevet av den kjente professor i zoologi ved Universitetet i Oslo, Kåre Elgmork. Og like nedenfor fortsetter han slik: «En klargjøring av menneskets naturlige opprinnelse har innvirkning på livssyn, etisk holdning og vårt syn på mennesket som en del av den levende natur. Vår plass i naturen og tilværelsen får en ny dimensjon, likedan menneskenes forhold til hverandre. Studiet av menneskets forhistorie er kanskje den mest internasjonalsierende av alle vitenskaper som direkte påpeker menneskehetens enhet og felles forhistorie. Dette synet kan

hjelp til å bryte ned de kulturelle barrierer menneskene har bygd opp mot hverandre i form av rasemessige, nasjonale, politiske og religiøse motsetninger som opp gjennom historien har ført til så mye lidelse og elendighet.» (Elgmork, 1988, s.5)

Konklusjon:

Som vi ser, offentliggjør Darwin ikke noe konkret om menneskets opprinnelse før i sin berømte bok «The Descent of Man» i 1871. Men vi legger merke til at han skriver at heller ikke denne «inneholder noen ny kjendsgjerning». Det han skrev i en privat notatbok i 1838 kan selvsagt ikke regnes med her, det ble publisert av andre over 100 år senere. Førstemann i bokform med en grundig gjennomgang av forholdet mennesket - menneskeapene, er Huxley i 1863. Häckel følger opp i 1866 og særlig i 1868. I mellomtiden har Wallace kommet med interessante artikler om samme emne. Å ta stilling til sannhetsgehalten i det de kom med, ligger imidlertid utenfor *denne* artikkelen.

Litteratur:

Barrett et al (ed.): «A Concordance to Darwin's The Descent of Man, and Selection in Relation to Sex», 1987, Cornell University Press.
Barrett et al ed.): «Charles Darwin's Notebooks 1836-1844». British Museum 1987.
Bowler, Peter J.: «Charles Darwin. «The Man and his Influence», 1990, Cambridge University Press .
Brent, Peter: «Charles Darwin. A Man of Enlarged Curiosity», 1981, Harper & Row.
Burkhardt et al: «The Correspondence of Charles Darwin 1858-59», volume 7, Cambridge 1991.
Darwin, Charles: «The Descent of Man» (1871), New York 1998.
Darwin, Francis (ed.): «The Life and Letters of Charles Darwin», I-III, 1887, London.
Ibid.: «Charles Darwins Liv og Breve, 1888-89, Bibliotek for de tusen Hjem.
Desmond, Adrian: «Huxley. From Devil`s Disciple to Evolution`s High Priest», Perseus Books, 1994.
Elgmork, Kåre: «Synet på menneskets opprinnelse gjennom tidene» i: «P2-akademiet - bok M, 1999 (trykt foredrag)

Elgmork, Kåre: «Aper - mennesker. Slektskap og utvikling», Universitetsforlaget 1988
Ellegard, Alvar: «Darwin and the General Reader», 1990, University of Chicago Press.
Heinz, Anatol og Heinz, Natascha: «Menneskets avstamning», Cappelen 1966.
Hernes, Kjell, Skarning, Knut Erik, Iversen, Tor-Henning, Moe Rusten, Grete, Steineger, Erik, Stenseth, Nils Chr.: «TreBi. Grunnbok Biologi 3BI», Gyldendal 1998.
Hessen, Dag O.: «Carl von Linne», 2000, Gyldendal.
Huxley, Thomas H.: «Evidence as to Man's Place in Nature», New York 1863.
Hylland Eriksen, Thomas: «Charles Darwin», Gyldendal 1998.
Häckel, Ernst: «Generelle Morphologie der Organismen», Berlin 1866.
Häckel, Ernst: «Natürliche Schöpfungsgeschichte», Berlin 1868.
Lyell, Charles: «The Geological Evidences of The Antiquity of Man with Remarks on Theories of the Origin of Species by Variation», London 1863.
«P2-akademiet», bok O, Kulturredaksjonen P2, Nrk, 1999.
Peckham, Morse (ed.): «The Origin of Species by Charles Darwin. A Variorum Text», 1959, University of Pennsylvania Press.
Semb-Johansson, Arne (ed.): Cappelens dyrelleksikon, 1981, Cappelen.
Stenseth, Nils Chr., Lie, Thore (ed.): «Evolusjonsteorien. Status i norsk forskning og samfunnsdebatt», 1984, Gyldendal.
Økland, Fridthjof: «Charles Darwin. Hans liv og lære», Aschehoug 1951.

Jostein Andreassen er utdannet adjunkt og har undervist i fagene biologi, religion og engelsk i en årrekke. Dessuten har han i over 20 år interessert seg for Darwin og studert ham meget omhyggelig. Mailadressen er: jos.andreassen@c2i.net